

УДК 024:0045]:027.(477.45)

Таланчук О. Б., Шевцова О. М.
(м. Хмельницький)

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ В СИСТЕМІ ОБСЛУГОВУВАННЯ НА ПРИКЛАДІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті проаналізовано досвід роботи з повнотекстовими електронними ресурсами НБ ХНУ за останні 5 років з метою визначення перспективних напрямків подальшої діяльності книгозбірні.

Ключові слова: бібліотечне обслуговування, електронні бібліотеки, електронні документи, інформаційні ресурси, інтернет, репозитарій.

Сучасне інформаційне суспільство формує новий тип особистості, користувача, головними рисами якого є високий рівень інформаційної культури, комунікативності та вміння сприймати значні обсяги інформації з подальшим її використанням. Бібліотека як суспільний інститут повинна бути готова до інформаційно-бібліотечного обслуговування такого типу користувача, задоволення найрізноманітніших його інформаційних потреб.

Створення в бібліотеках принципово нових видів електронних ресурсів, організація доступу до віддалених та локальних джерел інформації, як українських, так і зарубіжних, стали найважливішим завданням інформаційного забезпечення науки та освіти.

Питання роботи наукової бібліотеки Хмельницького національного університету з електронними ресурсами вже висвітлювалося на сторінках фахових видань науковцями університету та працівниками книгозбірні, зокрема в публікаціях С.Г. Костогриза, В.О.Глухенької, В.М.Петрицької, О.Б.Айвазян [11]та інших. Але вони, в основному, стосувалися історії розвитку автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи (АБІС)бібліотеки.

Наукова бібліотека Хмельницького національного університету має багатолітній досвід роботи з електронними ресурсами. Веб-сайт книгозбірні створено у 1998 році, а електронну бібліотеку започатковано у 2004 році. У 2004 році розроблена й концепція електронної бібліотеки, яка ставить на меті обґрунтування основних засад та напрямків розвитку електронної бібліотеки університету. Концепція визначає політику формування та представлення електронної бібліотеки і є основою для розробки профілю її комплектування, визначає пріоритети у відборі видань для переведення в електронний вигляд, вирішення технологічних проблем[4].Сьогодні на сайті бібліотеки організовано віртуальну систему обслуговування, яка включає всі елементи традиційної

системи, а саме: електронний каталог, віртуальну довідку, повнотекстові ресурси, які представлені в електронній бібліотеці та інституційному репозитарії. АБІС включає й процеси обліку статистичних даних використання електронних ресурсів та відвідувачів сайту і БД.

Загалом інформацію, представлену на Веб-сайті бібліотеки, можна поділити на 6 основних тематичних груп, зокрема:

- науковий доробок викладачів (звіти з НДР, дисертації, монографії, підручники, навчальні посібники, публікації, методичні рекомендації, тощо);
- наукові видання університету;
- інформація про науковців, університет та бібліотеку;
- наукові світові ресурси;
- краєзнавчі корпоративні БД;
- аналітична інформація про бібліотечні документи на допомогу освітньому процесу вишу.

Варто зазначити, що наразі проводиться робота з переведення ресурсів на новий сайт, адаптований до мобільних пристроїв, водночас створюється англomовна версія сайту, що має розширити коло користувачів бібліотечними ресурсами.

Крім традиційних бібліотечних послуг, сайт бібліотеки пропонує користувачам і ряд сервісів, зокрема, послуги міжбібліотечного абонементу та електронної доставки документів, замовлення нових видань, просвітницьких заходів тощо. Незамінною для викладачів є БД «Книгозабезпеченість», доступ до якої також здійснюється через сайт книгозбірні.

Електронне інформаційне середовище бібліотеки складається з бібліографічних, вебліографічних та повнотекстових БД.

Найголовнішою БД кожної бібліотеки є Електронний каталог (ЕК), який у нашій Бібліотеці виконує функцію генерального, акумулює всю облікову інформацію щодо нових надходжень, вилучення документів, розподілу фонду за підрозділами тощо. На початок 2019 р. ЕК налічує понад 358 тис. записів. Тематичний рубрикатор нараховує близько 123 тис. рубрик.

До повнотекстових локальних мережних документів, що доступні користувачам бібліотеки (не службові), відносяться Електронна бібліотека університету (ЕБ) та Інституційний репозитарій, ресурси яких наразі перевищують 16,6 тис. записів.

БД «Електронна бібліотека університету» поділяється на дві частини. Авторизований доступ надається до навчальних видань за профілем університету та інших документів згідно з авторським правом. У вільному доступі в ЕБ представлені наукові видання та матеріали наукових конференцій ХНУ, автореферати дисертацій, захищених в університеті, видання з історії вишу, БД «Інституційний репозитарій» а також посилання на світові електронні ресурси – наукові платформи та електронні бібліотеки.

Серед джерел наповнення ЕБ: електронні ресурси структурних підрозділів університету (факультетів, кафедр тощо); роботи викладачів – монографії, навчальні посібники, методичні вказівки, які вийшли друком у видавничо-поліграфічного центрі університету (в електронному вигляді вони розміщуються на сайті в обов'язковому порядку); документи, що передаються науковцями та співробітниками; ресурси Internet тощо.

Опікується формуванням БД «Електронна бібліотека університету» сектор електронної бібліотеки. На початок 2019 року ця БД нараховує близько 10 тис. документів. Це навчальна, методична, наукова, художня література, нормативні документи а також періодичні фахові видання. Склад ЕБ за видами літератури представлено на рис.1.

Рис.1 Склад ЕБ за видами літератури

Більшість в ЕБ університету складає навчальна література, оскільки вагома частина наукової інформації розміщується в інституційному репозитарії, найменший відсоток - довідкова література. Нещодавно виникла необхідність вилучення застарілого навчального матеріалу з ЕБ, для чого наразі розробляється модуль для списання, і в подальшому кількісний показник може зменшитися через вилучення документів.

Електронні ресурси зберігаються на сервері бібліотеки у форматах PDF, DJVU, HTML. Доступ до них можливий як у локальному, так і у віддаленому режимі. Для кожного документа та/або його складових визначаються права доступу. Представлення його в мережі Інтернет може бути заборонено повністю або протягом визначеного проміжку часу. Повний та вільний доступ до документів у режимі читання в ЕБ забезпечується тільки в Інtranеті з робочих місць у залі електронної інформації бібліотеки. Копіювання електронних документів та їхніх фрагментів виконується з дотриманням авторських прав. Сьогодні завдяки розвитку сучасних технологій можливо користуватись електронною бібліотекою зі смартфона, планшета при наявності Інтернету. Варто зазначити, що студенти – досить активні користувачі електронної бібліотеки, чому сприяють заняття з основ інформаційної

культури, які проводяться зі всіма студентами під час проведення місячника першокурсника.

Обслуговування електронними документами має свої специфічні особливості. Доступ до основної повнотекстової бази даних мають лише зареєстровані користувачі, які отримали читацьку картку. Процес реєстрації нетривалий, потрібно лише ввести у відповідні поля шифр читацької картки та пароль. Електронним документом можна скористатися у будь-який час при наявності читацької картки та точки доступу до мережі Інтернет. Сьогоднішні користувачі звертаються до повнотекстової бази даних частіше через web-сайт бібліотеки, а їх кількість постійно зростає. Динаміка звернень до електронних ресурсів представлена на Рис 2.

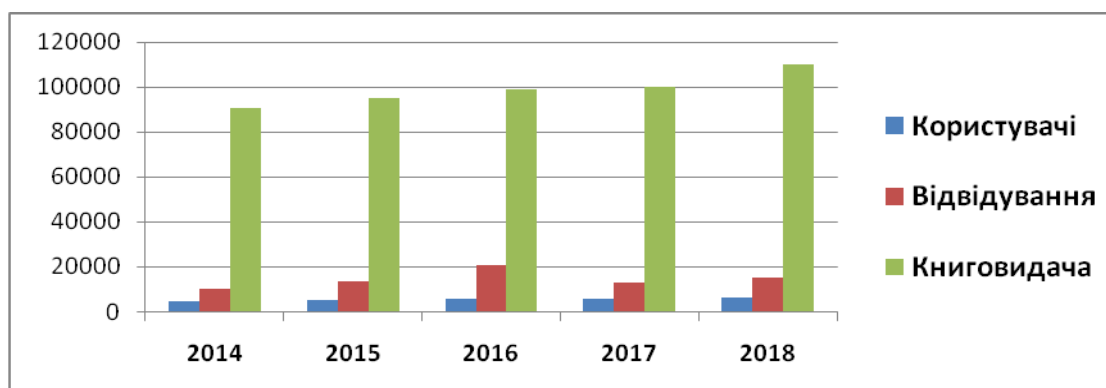

Рис.2 Діаграма основних показників електронної бібліотеки

Діаграма засвідчує, що, не зважаючи на коливання показника відвідувань, показник використання документів поступово зростає, що говорить про якісне наповнення ЕБ ресурсами, необхідними для навчального процесу.

Актуальною для кожного університету є повнотекстова БД – Інституційний репозитарій, яка виконує стратегічно важливі для університету функції – по-перше, забезпечує академічні комунікації між дослідниками, по-друге, є кількісним показником якості проведених наукових досліджень в університеті, а отже, формує імідж і репутацію університету як центру наукових досліджень. Інституційний репозитарій – БД наукових публікацій викладачів університету – наразі налічує близько 7 тис. документів: наукових публікацій, авторефератів, дисертацій, монографій, підручників та навчальних посібників, автори яких погодилися розмістити ці матеріали у відкритому доступі. У світовому науковому середовищі репозитарії наукових праць користуються попитом, про що свідчить статистика використання цих ресурсів. Зокрема, за 2018 рік у БД «Інституційний репозитарій ХНУ» нараховано 429806 звернень та 6946 представлених документів.

Крім власних БД користувачам бібліотеки надається доступ до БД наукових платформ WoS та Scopus, до придбаної БД «Електронний каталог

бібліографічних описів національних та міждержавних стандартів України» та інших безкоштовних БД в Інтернеті за профілем університету.

Головною метою отримання доступу до Scopus та Web of Science є активізація наукової діяльності в університеті. Для популяризації ресурсів працівниками бібліотеки проведено заходи:

- підготовка і розміщення реклами на сайті бібліотеки та університету щодо відкриття доступу до наукометричних баз даних;
- розсилка інформаційних повідомлень викладачам щодо проведення вебінарів через e-mail та інформаційну систему «Електронний університет»;
- організація перегляду вебінарів від компанії Clarivate Analytics (за рік 19 заходів) у приміщенні бібліотеки. Після вебінарів надаються консультації щодо роботи з платформою Web of Science з комп'ютерної мережі університету;
- надання консультацій з питань реєстрації, пошуку та відбору публікацій у БД Web of Science. За 2018 рік надано 26 консультацій, зокрема й викладачам з інших навчальних закладів міста: Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б.Хмельницького та Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;
- інформування науковців у режимі ВРІ згідно з індивідуальними тематичними запитами із наданням інформації з міжнародних БД;
- коригування та поповнення новою інформацією рубрики веб-сайту бібліотеки: «Наукометричні БД», «Науковцям».

У фонді НБ ХНУ знаходиться понад 14 тисяч стандартів: ДСТУ, ГОСТ, ISO. Щоб прослідкувати повний перелік чинних, заміненних і скасованих стандартів, включаючи зміни та поправки до них, бібліотека передплачує БД «Електронний каталог бібліографічних описів національних та міждержавних стандартів України» (ІС«ЛЕОНОРМ-ІНФОРМ»), яка містить інформацію про ДСТУ, ДСТУ Б, КНД, Р, РСТУ, ГОСТ, СТ СЭВ. За запитом викладачів на основі БД створюються списки чинних в Україні стандартів.

Для підвищення ефективності використання електронних ресурсів працівники бібліотеки здійснюють низку заходів, зокрема:

- інформування користувачів про БД, послуги та можливості бібліотеки, зокрема, й у соціальних мережах;
- моніторинг використання електронних ресурсів, на основі якого виробляються шляхи покращення наповнення та використання цих БД;
- консультування з питань представлення наукового доробку викладачів у світове наукове середовище, створення авторських профілів;
- вивчення думки користувачів щодо якості електронних ресурсів та умов доступу тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що електронні ресурси Бібліотеки користуються попитом читачів, тому робота з ними є одним із

перспективних напрямків діяльності університетської книгозбірні і потребує від бібліотечних фахівців застосування сучасних методів роботи з інформацією з метою популяризації та розвитку власних ресурсів, їх просування у світове середовище та організації надання доступу вченим до міжнародних наукових БД.

Список використаних джерел

1. Аліференко І. Електронна бібліотека Чернігівської ОУНБ ім. В. Г. Короленка. *Бібліотечна планета*. 2015. № 3. С. 27–29.
2. Богун Н. Електронна книга в бібліотечних колекціях. *Бібліотечна планета*. 2016. № 2. С. 22–24.
3. Гарагуля, С.С. Електронна бібліотека як інтегратор джерел наукової інформації : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03. Київ, 2018. – 19с.
4. Глухенька В.О. Електронна бібліотека Хмельницького національного університету – технологічні аспекти створення та використання. *Бібліотечний форум України*. 2005. № 3. С. 32–33.
5. Грипич С. Н. Буравкова Л. М. Інформаційна культура: теоретичні засади та досвід : навч. посіб. Київ, 2018. 344 с.
6. Каліберда Н., Ясінська О., Півнюк О. Електронні інформаційні ресурси в системі бібліотечно-інформаційного обслуговування наукової бібліотеки. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 6. С. 21–28.
7. Кириленко О., Яценко О. Електронні каталоги обласних універсальних наукових бібліотек України: аналіз структури та лінгвістичного забезпечення. *Бібліотечна планета*. 2018. № 2. С. 12–17.
8. Коновал Л. Функціонування національних цифрових бібліотечних проєктів у контексті формування електронної бібліотеки "Україніка". *Бібліотечний вісник*. 2016. № 2. С. 11–16.
9. Костогриз С. Г., Скиба М. Є. Від Хмельницького технологічного інституту побутового обслуговування до Технологічного університету Поділля. *Вісник Технологічного університету Поділля. Технічні науки*. 2001. № 5. С. 7–11.
10. Кунанець Н., Малиновський О. Електронні бібліотеки: обслуговування осіб з особливими потребами. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2014. № 20 (800). С. 27–34.
11. Айвазян О. Б., Глухенька В. О., Петрицька В. М. Сучасні інформаційні технології в науковій бібліотеці Хмельницького національного університету. *Комп'ютерні технології в Хмельницькому національному університеті* : інформ. зб. / за ред. С. Г. Костогриза. Хмельницький : ХНУ, 2007. С. 22–31.

12. Філіпова Л. Я. Електронна бібліотека в системі дистанційної освіти *Сучасна бібліотека – науково-інформаційний центр освіти майбутнього* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23-24 верес. 2008 р. Харків, 2009. С. 157.

13. Шейко В. Електронні бібліотеки в Україні : перспективи розвитку. *Бібліотечний вісник*. 2001. № 5. С. 31–34.

ELECTRONIC INFORMATION RESOURCES IN THE SERVICE SYSTEM BY THE EXAMPLE OF THE SCIENTIFIC LIBRARY KHMELNYTSKY NATIONAL UNIVERSITY

Summary. *The article analyzes the experience of working with full-text electronic resources of the NB KNU over the past 5 years in order to determine the perspective directions of further activity of book-keeping teams.*

Key words: *library service, electronic libraries, electronic documents, information resources, internet, repository*